

Szellemünk képviselői a Millenium századában.

XII. A homoród-szentmártoni Gedők.

Ott a nyugati havasok, az aranyhegyek között, Abrudbányán Verespatakon, az erdélyi aranybányászat központján két virágzó ekkleziánk képvisel minket. Különösen Abrudbánya volt az, mely a mult századvégi felszabadulásunk idejében templomépítésében fejezte ki buzgóságát.

Hol a reformatio elején nyomda is volt, Abrudbánya több jelesünknek volt fészke, de egyik sem emelkedett ki annyira, mint a Gedő-esalád, mely Udvarhelyszékről, Homoród-Szent-Mártonból a mult század elején kerülhetett oda. Gedő *György* 1732 tájt városi főjegyző, neje már Thoroczkai Klára s így nagy családaink sorába emelkedett. Az aranybányák jól hajtottak.

Fia, *József* (1742—1800) öröklí a jegyzőséget. Neje másik nagy családunk leánya, kénosi Sándor Klára. A Hóra-világ, mely Zalatnát, Körösbányát a magyarságtól kipusztította, Abrudbányát, az aranyhegyek fővárosát csak megtizedelte, de neki menekülni kellett, mert egy angol utazót látott volt vendégül, a nép muszka herezegenk híresztelte, ki a lázadóknak valamit hozott s nem akarja nekik oda juttatni. Később, az 1790-iki erdélyi országgyűlésen Alsó-Fejérmegye követe, a codificatióval megbízott országos deputatio tagja s bányászati előadója. Miként az ottani Árkosiak, Rákosiak, ugy a Gedők is az aranyhegyek aljába megyei birtokokat szereztek. S mivel templomunkat Abrudbányán is elvették, az ő élete utolsó éveire esik az a mozgalom, mely azt a nagyméretű templomot építette, melynek százados évfordulóját 1898-ban tőlünk kitelhető pompával megültük.

Fia *József* már Torda szomszédjában, Szent-Mihályfalván született 1778 aug. 22-én, mint Aranyosszék egyik legnagyobb birtokosa. Már ifju korában tüdővészttől félti magát, egész életén át visszavonultan él, de azért a nemzet irodalmi ébredésének, politikai

küzdelmének meleg barátja. Ifju kora, a multszázad végén Maros-Vásárhelyre, a királyi táblára viszi, hol ekkor az Aranka György táblai ülnök által támasztott irodalmi mozgalom javában folyt. Hol akkor már a Teleki Sámuel udv. cancellár által alapított Teleki-könyvtár szerepet játszott, mit Gedő szorgalmasan látogatott. Ebbe az időbe esik a Wesselényi Miklós mozgalma, melynek ezéjja megszólaltatni nyelvünket a szinpadon, mihez főuraink fordítják a szinműveket, Wesselényi pedig a Kolozsvárt szervezkedő szintársulatnak fizető Mecenásává lett. Gedő iskolai tanítója Kozma Gergely, a kinek már nyomtatott szinművei vannak, akkor szentgerincei pap, Vásárhely szomszédjában, hozzájuk szegődik Szabó Sámuel földije, az abrudbányai, ki ekkor kereszturi igazgatótanár: s egy triumvirátust alkotnak. 1798—1804 között, ott csüngnek a színészet és a nemzeti szinirodalom megalapításán. Szorgalmasan leveleznek egymással, minek nyoma irodalmunkba is átment. Gedő utolsó ismert levele is Abrudbányáról kelt. Azonban szakított ifjuságával, nősült, s a hol született, szentmihályfalvi birtokára vonult.

De nem szakított nemesebb ideáljával, a színügy- és irodalom-pártolással. Mint jó német, francia, angol előtt nyitva a világirodalom. Mint a ki virágházi életet folytatott, olvasásban találta gyönyörét, s magának irogatott. Ha sajtó alá nem bocsátott is, leveleiben jelzi, hogy a mikor ir, metrumban ir. Kazinczy Ferencz Erdélyi leveleiben róla mint kiváló irodalom-barátról emlékeznek.

A közélettel nem szakított. Az akkori szokás szerint megyei életbe vegyült, Aranyosszék tiszteletbeli ítélő táblai bírāja. Statu-sunk is igénybe vette. 1818-ban a tordai gymnasium felügyelő gondnokává, 1819-ben Aranyosköri gondnokká választotta. Rokonszenvez Gálfi Józseffel, a másik gondnokkal s az iskola emelésére együttesen terjesztenek be terveket.

A Szechenyi által megnyitott korszaknak ha valaki örvendett, az ő volt. Mikor a harminczas évek vándor patriotái a megyegyűlésekre kiindultak, egyike volt, ki a liberalisták táborába sietett. Lélekvilága a szépirodalomról átment volt már a bölesészetre, most a politikát is befogadta. Azon a mozgalmas 1834-iki erdélyi országgyűlésen, melyet végül is feloszlattak, mint nagybirtokos, királyi hivatalos s a liberálisták sorában foglalt helyet.

A harminczas években Farkas Sándorral folytat élénk levelezést, melynek főtárgya, hogy minden könyvre, hirlapra előfizessen, könyvárusával minden értékes könyvet megküldessen. Azonban neje

meghalt, egyik leánya Nagy Elekné lett, szentmihályfalvi magányától megvált s Kolozsvárra tette át lakását. Ez időtől két helyet láttuk, könyvárusa boltjában, nézegette az irodalom legújabb termékeit, s a színházban, hol a páholy-közönség kimaradhatlan alakja.

Nézem, nézem a Ker. Magvető 1871-iki folyamában életírását megelőző képét, azt a pessimista képét, szinte fáj, hogy azt a hallgatag nyájas ajkat, azt a beszédes, jóságos szemet, mely egy végtelen humanus sziv, mivel főkére volt, nem láttatja.

Végre kora hajlott, gyengült, mitől ifjusága óta félt, betegeskedni kezdett. 1854 májusában hivat. Ágyban volt, ágya mellett leánya. Azzal a képpel fogadott, mely lelkemben megmaradt. Megvagyok bizva, szólt szokott halk nyájas hangján, hogy meghíjjam kollegiumunk történet-tanárának, s a hallott előzmények után igyekezzem reábirni. Csak tiz évvel előbb, mi szépen hangzott volna, késő volt. Másnap visszamentem, megköszöntem, tudattam, hogy tanári pályára többé nem gondolhatok. S mikor még egyszer tollam jövedelme bizonytalanságára hivatkozott, elő kellett hozakoznom, hogy így akarja, ki hozományával elégségesnek látja. Így láttam utoljára.

Már azelőtt, 1852-ben, átadta beceses könyvtárát a kollegiumnak, mintegy 4000 kötetet. S a fenebbi találkozás után egy évvel, 1855 aug. 28-án, ki büszkeségünk volt, sirba vitte családját. Mert Gedő *Laczi* (1819—41), pár évig tanulótársam, kit 1836 őszén a szekundánusok exactorávnak választottak, ki magához, mint tanuló, legátust járatott, s ki maga is irt, már megelőzte volt.

L. Erdély nevezetes családai. 95 l. Ferenczi, Kosozsvári színház története 162—163 l. Életíratát Buzogány Árontól, Ker. Magvető 1871. 81—93. l.

XIII. A káli Nagyk.

Marosszéki régi székely család. Ott álltak már azon családok közt, kik a mult század viharait állták. S mint a kik a nemzeti ügy és irodalom barátjai közt is helyet kértek magoknak.

Nagy *Zsigmond* 1763-ban marosköri gondnok. Meghalt 1787-ben.

Nagy *József*, ki többször küld közpéztárunk részére 25 frtot, 1763 jun. 22-ikéről 100 frtot azzal a megjegyzéssel küld, hogy esekély ember lévén, hogy másokat buzdítson Krisztus vallása támogatására, de kiköti, hogy ha kolozsvári kollegiumunk totaliter dificiálna, mitől isten őrizzen, a száz forintot örökösei kapják vissza.

Ujabb adat arra, mily reménytelenség háborgatta a lelkeket a mult században. Már jobb idők jártak, mikor Nagy Zsigmond utódául, 1787-ben, marosköri gondnoknak választották.

Nagy *Mózes* a század elején insurgens kapitány. Az 1808—10-ki nemesi felkelés Erdélyt is fegyverre szólította a francziák ellen. Az erdélyi insurrectio három lovas, három gyalogezredből állott; a gyalog ezred három zászlóaljából ezer-ezer fővel, a lovas ezred hét svadronból. Nagy Mózes egy ily maroszséki svadronnak kapitánya volt, hadnagya Gálfi Elek. Különösen az unitárius elem ott feküdt a keleti határszél védelmére, Besztercze vidékén, hová Lázár püspök papot eszközölt és küldött számukra. Ellenséget nem láttak ugyan, de 1808-ban ültek fel, 1810 mártiusában oszlottak fel.

Nagy *Miklós*, ki mint királyi pénztárnok hal el, 1811-ben marosköri gondnokká választatott. Egyik nagy alapítónk, 1832-ben 17,000 frtot hagyományoz, s ugyanabban az évben meghalt, két fia maradt: József és Lajos, kikből Lajos még tanuló.

Az 1832-ik zsinaton Nagy István, Mózes, Zsigmond, Károly és Gergely consistorokká eskettettek, de hogy ammyiféle Nagyok közül hová tartoznak, nem tudjuk.

Mig a káli Nagyok a patriában folytatják a családot, egy ág Kolozsmegyébe szakad, előkelő állást foglal, kik közül

Nagy *Lázár* már 1790-ben kolozsmegyeyi alispán, kora legmiveltebb, legszabadabb gondolkozásu férfiai egyike, ki a nélkül, hogy író lett volna, a nemzeti nyelv szinpadra vitelének kiváló bajnoka. A mult század végén fellendült színügy Wesselényi halálával válságra jutott. Egy állandó színház építése lett a mentő gondolat, mit Kolozsmegyey vett kezébe. Az 1811-iki országgyűlés e czélra adót vetett ki, a főurak páholy-váltság ezimen ezer forintokat irtak alá. Az országgyűlés Nagy Lázárt, ekkor már főbirót, jun. 22-én építető biztosnak választotta. De bármily nagy erélyvel látott hozzá, mint a színház homlokzata mutatja, 1813-tól 1821-ig épült, a beütött devalvatio pénzzavarai miatt. A színház nagy ünnepélyek közt megnyilt. Nagy Lázár 1824-ben bérlője s így a színügynek Mecenása lett, mig aztán gyerekkorából kilépett. Ő vezette be a kolozsvári szinpadra az énekes szinműveket.

Statusunk szolgálatában is korát megelőző gondolkodást tanusított. A kollegiumnak 1807-től, a Kolozskörnek 1809-től választott gondnoka. Jegyzőkönyveink a harminczas években tele vannak főkormányzséki rendeletekkel, melyek a secundát kapó tanuló ifja-

kat a tanulás folytatásától el akarják zárni. Tordán Gálfiek végre akarják a rendeletet hajtani. A consistorium 1830—32-ben a nyári közvizsgára Nagy Lázárt küldi ki, s mire visszajő, megakadályozza, hogy a secundát kapottak Kolozsvárra a philosophiára ne bocsáttassanak, a tertiától javasolja függővé tétetni. Még pedig azon érv alapján, hogy Kolozsvárt a retoroknak nem volt szokás klasszificálni, mérjenek egy mértékkel. Hogy egyenlő legyen a mérték, a classificatiót itt is elrendelték.

Gondolkodásának legkifejezőbb tanúsága, hogy Brassai tanárságra meghívásának ő volt kezdeményezője. Mi nagy gondolat akkor, midőn a Salák az udvari cancellária szellemét képviselték, s ép ez időben az egyik a collegium gondnokságától is visszalépett. A négy tanár közül Molnos Dávid a kolera áldozatává esett. Akadémista ifjunk nem volt. Nagy Lázár, ki már ekkor nemesak öreg ur, de szemevilága is messze hanyatlott, s ha consistoriumba hívtuk, mindig ott találtuk egy karszékben, az akkori kettős lábosház magyar-utezára nyiló ablakánál, mintha szeretett iskolájára nézett és gondolt volna: mit e lapok is közöltek, 1836 május 29-ikéről, Molnos halálától tehát néhány napra, meleg levelet ír Daniel Elek főcuratorhoz, Brassait mint kész és kéznél levőt, tanárságra ajánlja, azzal a megjegyzéssel, hogy klavirt is tanított, mi mint egyik előny, beszámítandó. Brassait 1837 február 8-án megválasztották. Valamint a színház felvirágzását, e másik nagy gondolatjának sikerülését megérte. Néhány óra, 1837 július 2-án meghalt. Helyébe collegiumi gondnoknak az akkor átállt gr. Bethlen Ferencz választott, kit nem soká, 1840 jun. 30-án, pompával igtattak be. Fia

Nagy *Elek*, egyetlen gyermeke nejétől, Pápai Erzsébettől, kivel járai birtokát kapta. Szellemünk méltó örököse 1816 január 13-án született. Nálunk tanult, tanítója Kovács István, a történész, a jogot 1834-ben végezte. Felesküdt a királyi táblára és a főkormánysszékhez, 1838-ban nősült, Gedő Józsefnek egyik, Teréz leánya után veje, neje után szentmihályfalvi birtokossá lett.

Közpályája Kolozsmegyénél kezdődött, hol 1845-ben már főjegyző. Az 1841—42-iki erdélyi országgyűlésen Abrudbánya, az 1846—47-ikin Kolozsmegye részéről követ. Minden hazafisága mellett is a forradalmi mozgalmaktól távol maradt. Békés temperamentuma bele vitte, hogy nem birt ellentállani, hogy a forradalom után kolozskerületi biztossá neveztessek; majd törvényszéki elnökségre tétette át magát; s mire Erdély szervezése osztrák alapon 1854-ben

bekövetkezett, visszalépett. A magán életből az 1860. oet. diploma által kilátásba helyezett alkotmányosság hívta elő. A helyreállított guberniumhoz consiliarusnak neveztetett. De a mint a bécsi kormány Erdélynek külön országgyűlést sürgetett, mint az unio barátja, az alkotmányosság barátaival együtt, ő is lemondott. A mint a kiegyezés előszele lengedezni kezdett, 1865-ben Nagy Elek a főkormányshékhöz ismét behivatott. Létrejött a kiegyezés és koronázás s azzal Erdély unioja, gr. Péchy Manó királyi biztos adlátussá lett. S miután e királyi biztoság 1872-ben beszüntettetett, Nagy Elek végkép feladott minden közéleti megbízatásnak.

Nagy Elek a mily kevés ellentállási erélyt fejtett ki magában az osztrák invásio ellen, ép oly erős lélek volt vallása védelmében, hol 1838-tól consistor. A szebeni kormány, miként az egész protestáns autonomiáé, ugy egyházunkét is minden uton támadta. Székely Sándor püspöknek fizetést ígért, persze vissza lett utasitva. Főtanács gyűlés tartását 1850-ben csak nagy nehezen birták megnyerni. Daniel Elek 1848 elején történt halálával a főgondnokság, a Székely Sándor 1853-ban történt halálával a püspökség jött üresedésbe. S mert püspökválasztásra kilátás nincs, Nagy Elek 1854 jul. 4-én főgondnoknak választatot, a vezetés biztositva lett.

A megpróbáltatás sem késett sokáig. Megjött a Thun-féle Entwurf, mely iskolánkban a tanárok számát oly mértékben szabta meg, melyhez képest felével sem rendelkezünk. Iskolánkat a nyilvánossági jelleg elvesztése fenyegette. Nagy Elek vezetése élen statusunk hivei 150,000 frtot irtak alá, a tanári kar létszáma fel-emelését lehetővé tették. Következett a másik csattanás, vagy két tantárgynak német nyelven való tanítása: addig folytatták a feliratokkal való ellentállást, míg a Bach-korszak megbukott. Beteljesedett, hogy a ki magán segít, az Isten is segíti, Paget közbenjárására az angol unitáriusok 12,000 frttal segítettek s egy tanárjelölt akademiáztatása céljára 1000 frt alapítványt tettek. S mire a rendszer bukásával a püspökválasztás akadályá is megszűnt, 1861-ben Kriza püspök lett, s autonomiánk révpártra jutott.

A Nagy Elek bölcsesége, hitbuzgósága kellett ahoz, hogy a Bach-korszak válságos napjai annyiféle támadása ellenében megmentsen. Több országgyűlésen képviselő, főkormányshéki tanácsos, s mint nyugalmazott ministeri tanácsos s az erdélyi gazdasági egylet elnöke lesz.

Atyja emlékére is gondolt. 1858-ban tisztázattatta atyja szám-

adását, a nemzeti színház építése korából, melyből az derült ki, hogy még az alap maradt adós 760 frttal, mit elengedett s jegyző-könyvileg megkapta, hogy a színház építését minden jutalom nélkül vállalta és végezte.

Utolsó éveit családjának, vallásának szentelte. Mint fiatal korában maga is irogató s hivatalai során minden állásának pennája, a közögyek s az irodalom gyarapodásában lelte gyönyörét. De végső napjaiban szélhűdés érte, 62 évre terjedt munkás élete 1878 jan. 7-én megszakadt. Férfi korából jól talált képe maradt fenn.

Csak leányai maradtak: gr. Bethlen Gézáné, br. Kemény Ödömmé, Triangi és Boul grófnék. De a család ősfészkeben, Maros-széken Kálban és vidékén, Nagy Zsigmondban, ki 1868, Nagy Gergelyben, ki 1876, Nagy Istvánba, ki 1892-től consistor, tovább foly a család.

L. Keresztény Magvető 1878. 35. l. 1880. 392. l. 1881. 72—99. l. Eriély nev. családai, 191 l. Heti Lap, 1854. Dr. Ferenczi Zoltán: A kolozsvári színház története, 102 stb. lap.

XIV. A sepsi-szentiváni Szentiványiak.

Háromszék Sepsiszekének Szentiván falujáról vették nevöket, hol ma is, mint ősfészkekben, otthon vannak. De a mult században a királyi tábla révén kiszármaztak M.-Vásárhely, onnan Kolozsvár környékére. Hodor Károly genealogusunk is ebben a véleményben van.

Székely primor család, gondolom a székely lustralajstromok is bizonyítják, mely leszármazását 1527-től ismeri. Szentiványi *Gábor* diák sepsii kir. pénztárnok Teleki Mihály oldalán 1690-ben esett el. Egy Szentiványit, mint kurucz kapitányt Rákóczi 1709-ben hajdukkal Zaránd megyébe küld. Kezdődött a családfa kiágazása, a megyékre terjeszkedése.

A nemzeti fejedelemség multával az aulicus családok a Szebenben állított főkörmányszék, a más családok a Vásárhelyen székelő királyi tábla köré csoportosultak, melynek állásait a családok magok közt atyafiságosan kiosztották. Mert az ifjuság is itt végezte a joggyakorlatot, a székely fiuk kiházásodására kedvező ut nyílt. Így keletkezhetett

A kolozsvárvidéki a hosszú-maeschási ág, mely vallástörténetünkben közülök a nagyobb szerepet játszotta, *Zsigmondban* tűnik fel, ki a Zsuki leányokra házasodik, a mult század közepén. Először

elveszi Zsuki Pál leányát, Juditot, ki meghal. Második nejeül elveszi Zsuki Ferenez leányát, Zsuzsánnát, miből hosszadalmas per támad. A közügyigazgatóság perli vérokonsági házasság czimén, mit a mi papi szökeinken folytattat. S keletkezik jegyzőkönyveinkbe bevezetett terjedelmes emlékirata, mely a Zsukiak végsarjai leszármazási táblázatára sok világot vet, de nem annyit, hogy a mult századra teljes világításba helyezné. Mire úgy látszik pere megszűnt. S nejei után a vidék nagybirtokosai sorába emelkedett.

Hogy Hosszu-Maescás birtokába mikor jutottak, csak annyi bizonyos, hogy 1702. előtt nem, mert akkor még Kabos birtok. Itt rakta le a család fészket, de Doboka, Kolozs, és Belső-Szolnok-megyében Fejérdén, Kozárváron, Mányán, Botházán szép birtok ura lett, s kezére ment Kolozsvárt a Zsuki-ház, melyről jó volna tudnunk, melyik volt. Hogy mily tekintélyes állást foglalt el, felhozzuk, hogy a főkormányshék az 1783-iki zsinatunkra egyik királyi biztosul őt küldte ki. Leánya, Kata, Somai Sándor neje lett Magyar-Derzsén, ki századunk közepére lejt.

Egyik fia Szentiványi *Sámucl*, ki 1790-ben regalista, mint kolozsmegyei alispán 1792-től kollegiumunk felügyelő gondnoka, 1807-től kir. táblai ülnök s 1811 jul. 6-án az idősb Daniel Elek halála által ürességbe jött főcuratorsággal tiszteltetett meg. Jegyzőkönyveink fentartották, hogy a püspök számára a kolozsvári határon egy földet vett. Neje dézsfalvi Simon Judit. 1819. mart. 20-án halt el maradék nélkül.

Zsigmond másik fia *Dániel*, kinek Váró Katától fia Szentiványi *Dániel*, ki 1813-ban lett consistor, s az 1818-iki névtárban mint kolozsmegyei szolgabíró és kollegiumunk felügyelő gondnoka jelenik meg. Pár év mulva, 1821-ben, főbíró. Később kir. táblai ülnök s nekem is felügyelő gondnokom. Egy magas, tekintélyes szép férfi, már ekkor öreg ur. Meghalt 1850-ben. Első neje Lészai, második Herezeg-leány, Matild. Fia *László* († 1870.), nekem kortársam, neje Cserei Erzsébet, ki özvegyesgre jutva, az ősi fészket idegen kézre juttatta, s bár fia született volt, a család ez ága kihalt.

A marosszéki nyárad-gálfalvi ágra térve, ismeretes törzse *Sámucl*, 1678-ban fiscalis director, kitől leszármazva, később kiszakad a kolozsmegyei ág; egy más ág József útján, ki M. Terézia alatt testőr és kapitány, katholizál, Háromszékre szakad; míg a törzs reánk nézt egyenes ága Marosszéken vallásunkon marad.

Ez ágból *László* az 1796-iki országos névtárban Marosszék

alkirálybirája és consistor. *György*, kinek neje Jármí Judit, vagyonos ember. Az 1786-iki zsinaton jelen van; 1810-ben Marosszék derékszék birajakép, az 1818-iki névtárban már mint maroskőri gondnok jön elő. Nyárad-gálfalvi malma vámját a kereszturni gymnasiumnak adományozza, 1814-ben okmányát a consistorium bekéri. Hogy neje 1820-ban erről a szombati vámról s a patronusi képék további kiszolgáltatásáról rendelkezik, a Jármyaknál beszéljük el. Szentiványi György 1830-ban meghalt, mert a véghagyományfelbontás a férj halálához volt kötve, bár túlélte, felbontották. Csak leányuk volt, Zsuzsánna, Tolnai Jánosné, vagyona a Tolnaiak kezére ment.

A szentlászlói 1832-iki zsinaton négy Szentiványi van jelen: a macskási Dániel, *Sándor*, kinek neje Sala-leány, ki fiában kihalt, *Sámuel*, Marosszék táblabirája, kinek neje Bothos Ágnes, s mint Ozdi örökös 1832-ben a gálfalvi templomban, perli az Ozdi család patronusi ülöszékét; s jelen volt azon a zsinaton *János* († 1842-ben), marosszéki alkirálybíró, kinek unokája *János* († 1892-ben) soproni, majd budapesti tanár, 1889-től consistor, ki kiskoru fiában, Istvánban él tovább.

Ide tartozott Szentiványi *Mihály* († 1842.), a költő és publicista, kinek az akkori kormány utlevelet nem adott, hogy akadémiára küldjük, kiről iróink során fogunk emlékezni.

Ide számít *Sándor*, marosvásárhelyi árvaszéki ülnök, ki 1891-től consistor. S nem felesleges megjegyezni, hogy a mostan országos képviselő, Szentiványi Kálmán, Gálfalván lakó birtokos a reformatus iklódi Szentiványiakhoz tartozik.

Az ősi fészekben maradt Szentiványiakra térve, mikor Henter Ferencz háromszéki főkirálybíró, a mult század elején, a Szépmezőről, Háromszék déli rónájáról, az unitáriusokat kipusztította: a nagyobb családokból egyedül a Szentiványiak maradtak velünk. Mikor 1718-ban a szentiványi s a vele egybeolvadt laborfalvi templomunkat elvették, Szentiványi Márkus János diák volt a gondnok, Laborfalvát nemesak megtartották, hanem templomnak, mesteri laknak s temetőnek a Szentiványiak adtak telket. S bár azóta református és katolikus ágazatok keletkeztek, elismerésül minden Szentiványinak megadják a gyászharangozást.

A századunkra lejött nemzedékből: *József* (1811—92) 1832-ben a kollegiumban a secundánusok exactora, 1840-ben consistor. Később otthon köri gondnok, kiről, mint megyei tisztviselő, jó gazda, mivel

férfiről a Ker. Magvető hosszabb necrologot hozott. Neje Szentiványi Krisztina. Öt fiut, öt fiunokát hagytak hátra. *Gyula* (szül. 1842 jan. 25.) 1867-ben ügyvédi vizsgát tett, megválasztatott consistornak, Kolozs megyében törvényszéki ülnöknek. A kir. törvényszékek rendezésekor, 1871-ben törv. bírónak, 1873-ban háromszéki főkirálybíróknak, 1876-ban Háromszék és Brassó megye, 1877-ben Fogaras főispánjának nevezetett. Háromszéken megindította a háziipar ügyét, mire 20,000 frtot gyűjtött, alapította a háromszéki takarékpénztárt. Viaszatérve a bírói pályára, 1882-ben a marosvásárhelyi kir. táblánál tanácselnök, 1887-ben kuriai bíró, 1892-ben a budapesti kir. táblánál tanácselnök, 1895-től Farnoson, Kolozs megyében él, mint nyugalmazott. Gazdálkodik. Egyházunknál 1893-tól kolozs-dobokaköri felügyelő gondnok. *Miklós* Háromszék főjegyzője, 1876-tól consistor. *József* S.-Szent-Györgyön albiró, 1879-től consistor; *Gábor* volt kir. mérnök Maros-Solymoson, *István* okleveles gazda Szilágyban, Czigányiba él, oda házasodva, gazdálkodik. A fiunokák számában ketten vesznek részt.

Ehez az unitárius ághoz számít a nőtlen Szentiványi *Zsigmond*, laborfalvi birtokos, megyei tiszttviselő, kinek apja Zsigmond († 1897), Józsefnek testvére s nekem kortársam volt. Jovialis ifju. A negyvenes évek elején Vásárhelyt vagyunk, hol országos vásár folyt s panaszkodnak a birtokosok, nincs a marhának ára, vannak idegen vásárlók, de csak nézegetik a kiállított jószágot. Mindjárt csinállok én árat, szólt, s pár perecz mulva hosszú kabátban, piros törökös sapkával megjelenik. Jertek velem. Egy fővel magasabban piroslott sapkája s lengett hosszú kék bojtja. Kezdem a bevásárlást, nehogy elkapkodják, Szerbiába egy falkát kell liferálnom: mondja, ismétli, variálja. Az eddig tartózkodó kereskedők neki rontottak. Megjött a marha ára. Ily ötletére most bankettet kapott volna.

Századunk közepén egy Szentiványi *György* a kereszturni gimnasiunak 200 frtot adott. De itt sem felesleges megjegyezni, hogy nem a publicista, országgyűlési követ és képviselő s ha, mint régen mondták, az attikai só és svavítás nála is nem hiányzott volna, mondhatnók, szónok Szentiványi György (1816—71), a háromszéki katolikus ágból való.

XV. A magyar-déllői Jármyak.

A Szaboles- és Szathmármegyében élő Jármyak Erdélybe szakadt ága, kik magokat Szolnokról írják. Az Erdélybe szakadtak kezdetben a küküllömenti Sövényi falváról írták magokat. A magyar-déllői előnevet Miklós vette föl, ki 1609-ben küküllői alispán, neje P. Horváth Anna, s így biztosan hitrokonunk; unokája, Ferencz küküllői főispán, ennek két fiától jön be az a két ágazat, melyből egyik századunk első, a másik századunk utolsó felében halt ki.

A mult században még nagynevű család. Nagy patronusok, kik a Zsuki, P. Horváth, Gálfalvi, Váró, Szentiványi, Szentkirályi családokkal házasodtak. Székely Sándor vallásunk történetében Jármy Ilonát 1740-ről a nagyobb adományozóink közt említi.

Kiben a dézsfalvi ágazat fiágban 1830-ban kihal, *Miklós* küküllőköri gondnok, 1829-ben nejével Váró Judittal 400 frtot írnak alá abból a mozgalomból, melyet a status indított, hogy collegiumunk részére egy ötödik tanári széket állíthasson. Maga Mikefalván szőlőt vég hagyományoz, melyben 1831-ben 119 veder bort szűrt a status. Leányok *Judit*, Szentiványi Györgyné, ki Gálfalvára szakadt, még 1830-ban végrendelkezett, úgy, hogy férje halála után bontsák fel, férje azonban a halálban 1830-ban megelőzte, végrendeletét felbontották, benne meghagyta, hogy a mit a kereszturni gymnasium részére évenként adni szokott, mi szombati vám lehetett, valamint a nyárád-szt-lászlói és dézsfalvi pap és mesternek a patronusi képét utódai is szolgáltassák ki.

Az életben maradt ágazatban György özvegye lehetett az a matrona, az a Jármyné, kit a tordai legátusok Dézsfalváról, mint legkegyesebb patronájukat levett kalappal szoktak volt emlegetni. Két fiok maradt: Dániel és Sándor, kik a marosmenti Buzás-Bessenyőbe szakadtak ki, mint nagybirtokosok.

Dániel 1830-tól consistor, küküllőmegyei szolgabíró. Neje Szentkirályi Veronika, kivel gyermeketlenek maradtak, míg testvére épen nőtlen maradt. Az igazi táblabírák két tipikus alakja, kiknek az anyaföldből bőven jutott, de hogy a jobbágyok és zsellérek mennyi magot juttattak a földbe, s abból mennyit juttattak viszont a csürös-kertbe, azzal ők nem sokat törődtek. A mennyi volt, annyit költöttek, a jobbágyok áldották, mint jó földesurakat.

Jármy Dániel († 1853,) nemcsak a táblabírák, a forradalom előtti szolgabírák tipikus alakja. Dózsa Dániellel, kinek anyai nagy-

bátyja volt, a negyvenes évek elején, míg a táblán voltunk, sokat tanyáztunk nála, ott Vásárhely szomszédjában. Szolgabíró volt 25 firt évi fizetéssel, négyszer kellett bejárni járását. Fiuk megyünk a járásba. Minden falu avisálva lett, hogy mikorra várja. De avisálva voltak az udvarok is, mert oda szállt. Befogatott. Kopó, agár készült. Folyt a patriarkális vendégszeretet. Reggeli vagy ebéd után kilépett a lépcsőre. Az udvarház vagy kastély lépcsője előtt népcsoport, levett kalappal, élén a falusbíró és esküdtek. Panaszos egyfelől, panaszlott másfelől. Jármey referáltatott magának az egészségi s közbiztonsági állapotról, s kezdődött az egyesek panaszja, az elszántás, elkaszás, a csipés, harapás felett. Jármey hallgatta, s akkor a vádlotthoz fordult. Ugyan te János vagy Pista, milyen becsületes ember volt apád, nagyapád s voltál eddig te is, hogy eshetett rajtad ez meg? No, add vissza, többet ne legyen. Megnyugszol, vagy mégy az alispánhoz, főbíróhoz? Megnyugszom, a büntetést fizetem. Mert pálcázásról szó sem volt. Előállt a második, harmadik, tiz, huszadik: két óra alatt vagy harmincz oly per és patvar volt eligazítva szóval, egy sor irás nélkül, hogy most egy cancellária is alig győzi. Vitt a gróf főispánhoz Ignác napjára: pohárköszöntője hét országra szólott.

Sándor is elhalt a hatvanas években, s velek a Jármeyak Erdélyből kipusztultak. B.-Bessenyő Dózsákra szállt, testvérök J. Karolina utján.

L. Székely S.: Unitárius vallás története. 182. l. Erdély nevezetesebb csalá dai. 129. l.

KÖVÁRY LÁSZLÓ.

Brassai, mint philosophus.

V.

A darwinismus.

A materialismus által felkeltett harc csak néhány évig tartott. A szenvedélyes polemikák elnémultak. A tudományos világ nemsokára napirendre tér a materialismus felett. Csak a nagy közönség sorai-
ban hódít még s innen van, hogy Büchner, Vogt, Moleschott köny-
vei új meg új kiadásokban jelennek meg, de az általános érdeklődést
többé föl nem keltik. Ezt némiképp csak Büchner *Kraft und Stoff-*
járól lehetne állítani; a többiekéről nem. Az a lázas tudományos
kutatás, a mely a materializmus szellemét és irányát követve az egyes
tudományokban nagy sikereket ér el, az jellemzi a tárgyalandó kort.

1859-ben megjelenik Darwinnak a fajok eredetéről szóló korszak-
alkotó munkája. A tudós világ kételkedve fogadja. A következő 10
évet a tanulmányozás és állásfoglalás korának mondhatnók. Aztán
hallunk bizonytalan hangokat mellette, de ellene is. A szaktudósok
nagy része a 70-es években már állást foglal Darwin mellett, kevesen
ellene. S egy néhány évtized alatt a botanikusok és zoologusok addigi
nézeteiben és a kutatás módszerében oly gyökeres változás és hala-
dás észlelhető, a mely csaknem páratlanul áll a tudományok törté-
netében. Ez a haladás Darwinra vezetendő vissza s ezért Haeckel
nem ok nélkül nevezi őt a szerves világ Copernicusának.

Darwin előtt általános volt a fajok változhatatlanságát, állan-
dóságát tanító nézet. Darwin e Linné-Cuvier-féle nézettel a fajok
változását állítja szembe. A válfajok (varietas) bizonyos távolságra
távoznak az alapformától s előállnak az új fajok. A távozás okai
külső körülmények, táplálkozás, éghajlat, életmód változása, egyes
szervek használása vagy nem használása. Ez az alkalmazkodás az
új életfeltételekhez. A válfajokat, a testi és szellemi erőknek növe-
kedését a tulajdonságok átöröklődése, a szervezetek czélszerűségét
a létért való harc magyarázza meg, melyben csak a viszonyoknak
megfelelő válfajok maradnak fenn. Ez a természetes kiválasztás elve.